

Kvalitativ evaluering af forhåndsdialog om Solpark Skrydstrup i Haderslev Kommune

Center for Landdistriktsforskning

Syddansk Universitet, Esbjerg 2025.

Forfatter:

Tobias Gandrup, adjunkt

Center for Landdistriktsforskning

Syddansk Universitet

Degnevej 14

DK-6705 Esbjerg Ø

Tlf: 6550 3081

E-mail: togan@sam.sdu.dk

Evalueringen er gennemført med økonomisk støtte fra Realdania og Plan22+ i samarbejde med Haderslev Kommune og Center for Landdistriktsforskning.

Plan22+ er en femårig indsats fra Plan- og Landdistriktsstyrelsen og Realdania, som skal understøtte kommunernes klimaarbejde ved at udvikle ny viden og redskaber til at indfri klimamålsætninger gennem den fysiske planlægning.

Indhold

Indhold.....	2
1. Sammenfatning	4
1.1 Sammenfatning.....	5
2. Introduktion	6
2.1. Baggrund, formål og opbygning.....	7
2.2. Lidt om metoderne bag.....	8
3. Analyse	10
3.1. Borgernes perspektiv	11
Den gode dialog	11
Fordele og ulemper ved aktionsgruppeorganisering.....	12
Indflydelsesgrad	13
3.2. Kommunens perspektiv	15
Kommunalbestyrelsens perspektiv	15
Perspektiver fra forvaltningen	15
3.3. Projektudviklernes perspektiv	17
3.4. Et eksternt/analytisk perspektiv.....	18
Et projekt med ”uforhandlede interesser”	18
4. Konklusioner	20
4.1. Konklusioner og anbefalinger	21
Dialogen.....	21
Aktionsgruppeorganiseringen	22
Deltagelse og indflydelsesgrad	23
4.2. Anbefalinger	24
5. Referencer.....	26

1. Sammenfatning

1.1 Sammenfatning

Denne evaluering undersøger den tidlige forhåndsdialog om Solpark Skrydstrup i Haderslev Kommune, hvor borgere, kommune og projektudviklere har været involveret i en dialogproces forud for politiske beslutninger. Evalueringen fokuserer særligt på borgernes oplevelse af inddragelsen samt kommunens og projektudviklernes perspektiver.

Overordnet viser evalueringen, at dialogen i aktionsgrupperne har været præget af respekt og konstruktiv kommunikation, hvor forvaltningen har spillet en central rolle i at facilitere møderne. Borgerne oplevede, at deres input blev hørt, men følte samtidig, at de primært kunne justere projektet frem for at have reel indflydelse på de grundlæggende beslutninger.

Organiseringen af borgerinddragelsen gennem aktionsgrupper vurderes som en succes, idet den har skabt mulighed for dybere dialog og engagement. Dog fremhæves det, at aktionsgruppemedlemmerne ofte er de samme borgere, der i forvejen er engagerede i lokaludvikling, hvilket kan skabe en skæv arbejdsfordeling. Flere deltagere efterlyser desuden flere ressourcer og bedre kommunikation fra kommunen til lokalsamfundet som helhed.

For kommunalbestyrelsen har forhåndsdialogen givet værdifuld indsigt i borgernes holdninger og dermed et bedre beslutningsgrundlag. Projektudviklerne har oplevet, at tidlig dialog med lokalsamfundet har gjort processen lettere og mere transparent. Evalueringen peger dog også på en udfordring med "uforhandlede interesser", hvor de involverede parter har haft forskellige forventninger og mål, der ikke har været tilstrækkeligt drøftet.

Evalueringen konkluderer, at den tidlige forhåndsdialog har haft positive effekter på dialogen og borgerinddragelsen, men at der er potentiale for at styrke borgernes indflydelse, sikre en mere gennemsigtig kommunikation samt understøtte lokale aktører bedre i deres deltagelse. Der anbefales blandt andet en tydeligere afklaring af borgernes indflydelse, større kommunalt ansvar for informationsformidling samt en endnu tidligere dialogfase, hvor borgerne kan bidrage til grundlæggende projektudformning.

2. Introduktion

2.1. Baggrund, formål og opbygning

Som led i Haderslev Kommunes klimaplan 2022 – 2050 har kommunen opsat delmål om, at al varme og elproduktion skal komme fra vedvarende energi i 2030 (Haderslev Kommune u.å.: 17). Det betyder, at kommunen skal udbygge produktionen af vedvarende energi i de kommende år. I den forbindelse afprøver Haderslev Kommune nye måder at inddrage borgere og andre interessenter i den grønne omstilling. En række pilotprojekter er blevet udpeget i den forbindelse.

Ideen med pilotprojekterne er, kort sagt, at borgere og andre interessenter skal inddrages på et tidligere stadie end ved foregående projekter. Det er kommunens erfaring, at dialogen ved tidligere projekter har været igangsat på et for sent stadie i processen, hvilket har medført lokal modstand mod projekter. På den baggrund afprøves nu en såkaldt *tidlig forhåndsdialog*, som kort fortalt betyder, at kommunen har igangsat en dialog mellem kommune, borgere og projektudviklere inden der er truffet en politisk beslutning om projektet. Borgerne i pilotprojekterne er blevet inddraget i denne dialog gennem lokale aktionsgrupper som repræsenterer lokalområderne.

Evalueringen undersøger, hvad den tidlige forhåndsdialog har betydet for de involverede aktører: borgere, kommune og projektudvikler. Pilotprojekterne er Kastvrå, Skrydstrup og Strandelhjørn. Evalueringen tager udgangspunkt i projektet i Skrydstrup, som herfra benævnes: Solpark Skrydstrup. De involverede lokalområder (repræsenteret gennem aktionsgrupper) i Solpark Skrydstrup er Gabøl, Nustrup, Bevtøft og Skrydstrup.

Der vil være et særligt fokus på borgerne, da de er centrum for borgerinddragelsen. Hvordan har de oplevet at deltage i den tidlige forhåndsdialog? Og hvad kan Haderslev Kommune lære fra denne proces i fremtidige inddragelsesprocesser? Evalueringen kigger især på:

- Kommunikationen mellem de forskellige aktører. Hvordan er dialogen faciliteret? Og hvordan har de forskellige aktører oplevet kommunikationen?
- Måden hvorpå inddragelsesprocessen er organiseret: Hvordan har de forskellige aktører oplevet denne form for organisering omkring inddragelse? Og hvad kan eventuelt gøres bedre ved lignende organiseringsformer i fremtiden?
- Hvilken form for deltagelse og inddragelse borgerne har haft – eller følt at de har haft – i processen?

Formålet med evalueringen er dermed at få en dybere forståelse af, hvad borgere, kommune og projektudvikler har oplevet ved at engagere sig i en tidlig forhåndsdialog. Det er hensigten at evalueringen skal indgå i kommunens samlede erfaringer med inddragelse af borgere og andre interessenter i den grønne omstilling.

Evalueringen er bygget op om tre hoveddele. Denne første del introducerer baggrund og formålet med evalueringen og redegør for de metodiske valg og overvejelser. Det bliver præsenteret i det følgende afsnit. Det efterfølges af den anden hoveddel, som analyserer den tidlige forhåndsdialog gennem tre perspektiver: borgernes, kommunens, projektudviklernes samt et analytisk perspektiv. Den tredje del afrunder evalueringen ved at opsummere hovedpunkterne fra analysen, og kommer på dette grundlag med en række anbefalinger.

2.2. Lidt om metoderne bag

Evalueringen er funderet i de deltagende aktørers oplevelse af at deltage i forhåndsdialogen, eller det man kan kalde en partiparticipatoriske evaluering (Dahler-Larsen 2013). Det adskiller sig fra andre evalueringsmetoder ved ikke at have et fastlagt spørgsmål før evalueringen, men at temaet for evalueringen udvikles som del af evalueringsprocessen.

Ved at fokusere på ét projekt – Solpark Skrydstrup – frem for flere, er det muligt at få en dybere forståelse af aktørernes oplevelser, end hvis flere projekter skulle evalueres på samme tid. De kontekstuelle forhold kan isoleres omkring Skrydstrup-projektet. Desuden er Solpark Skrydstrup en interessant *"kritisk case"* (Flyvbjerg 2006: 229- 231), der kan tages ved lære af i andre cases. På grund af tidligere ekspropriering og opkøb af ejendomme i forbindelse med etablering og udbygning af Flyvestation Skrydstrup, er området i dag et af de mest tyndtbefolkede områder i Danmark (Andersen 2003). Det betyder at Solpark Skrydstrup har en positiv fordel for mindre modstand end andre projekter placeret i mere tætbefolkede områder. Det, der ikke virker i forhåndsdialogen i dette projekt, vil med stor sandsynlighed heller ikke virke i andre projekter. Det er dog altid vigtigt at tage højde for de historiske, geografiske, sociodemografiske forskelle fra projekt til projekt.

Evalueringen er, som nævnt, bygget op om fire perspektiver: borgernes, kommunens, projektudviklernes samt et eksternt perspektiv. Sidst nævnte perspektiv dækker over mine observationer og oplevelser ved at deltage i processen. Borgernes perspektiv fylder mest, da det er borgerne, der er centrum for inddragelsen. Projektudviklernes perspektiver fylder mindst, da det baserer sig på blot et interview og få uformelle samtaler. Kommunens perspektiv har en anden karakter. Det er delt op i to afsnit med perspektiver fra to forskellige typer aktører: kommunalbestyrelsen og forvaltningen. Data indsamlet fra forvaltningens perspektiv handler om forvaltningens tilgang til forhåndsdialogen og ikke om forvaltningens oplevelser af forhåndsdialogen. Disse forskellige *"ikke-borger perspektiver"* er helt centrale, både fordi det giver indsigter fra øvrige involverede aktører, som kan tages ved lære af, og fordi de er vigtige for at kunne analysere eventuelle divergerende oplevelser og nuancer. Kort sagt, ved at få forskellige perspektiver på det undersøgte, kan en dybere forståelse opnås (se for eksempel, Jacobsen m.fl. 2020).

Den kvalitative data, der ligger til grund for evalueringen, er produceret gennem tre overordnede metoder præsenteret herunder:

→ **Kvalitative interviews.**

Der blev foretaget otte semi-strukturerede interviews. Tre med ansatte ved Haderslev Kommunes forvaltning: Bitten Jensen, landdistriktskoordinator; Lene Lindberg Marcussen, Afdelingsleder for Plan og Thomas Tram Pedersen, byplanlægger. Tre borgere fra 3 forskellige aktionsgrupper samt de to projektudviklere; Klaus Staugaard og Torben Brand, blev også interviewet. Desuden blev en række interviews i form af mere uformelle samtaler før og efter diverse møder også afholdt. Disse møder var: informations- eller borgermøder i Bevtøft Hallen, aktionsgruppemøder i Gabøl, Bevtøft, Nustrup og Skrydstrup samt et møde på Haderslev Rådhus. De uformelle samtaler blev optaget som feltnoter.

→ **Deltagerobservation:**

Jeg (Tobias Gandrup, adjunkt) deltog i fornævnte møder, og observerede interaktioner mellem de involverede aktører. Disse observationer blev ligeledes nedfældet som feltnoter. Det er disse feltnoter og data fra uformelle samtaler før og efter møderne, der ligger til grund for det eksterne perspektiv.

→ **Evalueringsworkshops:**

Den tredje metode tog form af to evalueringsworkshops. Den første var med medlemmer af kommunalbestyrelsen i Haderslev Kommune på Haderslev Rådhus d. 7. oktober. Ved denne workshop blev deltagerne stillet en række spørgsmål, som åbnede for en diskussion af forhåndsdialogen. Den anden workshop blev afholdt i Bevtøft Forsamlingshus d. 28. oktober med medlemmer af aktionsgrupperne. Ved denne workshop blev der stillet tre overordnede opgaver, der responderer med de tre fokusområder i evalueringen: kommunikation, aktionsgruppeorganiseringen og indflydelse, som alle havde til formål at åbne for en dialog om borgernes oplevelse af at deltage i forhåndsdialogen.

Citaterne gengivet i rapporten er gennemskrevet og i flere tilfælde 'meningskondenseret' (Kvale og Brinkmann 2015: 269), idet vi i talesprog ofte taler på en måde, der virker usammenhængende på skrift (ord bliver sprunget over, der bliver lavet indskudte sætninger osv., hvilket kan gøre det svært at læse på skrift). Perspektiverne gengivet i nærværende evaluering er udvalgt på baggrund af et identificeret mønster i dataene. Data står altså ikke for sig selv, men er analyseret og fortolket. Det er gjort dels i selve dataindsamlingen (for eksempel er nogle udsagn noteret i feltnoter, mens andre er udeladt) og dels gennem en struktureret kodning af det indsamlede materiale. Undervejs vil udsagnene ikke blot blive præsenteret, men også fortolket.

I det omfang, det er muligt, sikres fortrolighed og anonymitet overfor undersøgelsesdeltagerne. Det sker ved blandt andet at opbevare data på en sikker måde, hvor kun forskeren har adgang til den, og ved at lade navnene og deres tilhørsforhold forblive anonyme. Det kan være svært at opretholde en 'intern fortrolighed' (Trolich 2004), da flere af deltagerne med stor sandsynlighed kan gennemskue hvem udsagnene kommer fra. Af sidst nævnte grund er de interviewede fra forvaltningen og projektudviklerne ikke anonymiserede.

3. Analyse

3.1. Borgernes perspektiv

Den gode dialog

De borgere, der deltog i aktionsgrupperne, udtrykker sig i positive vendinger om dialogen med både forvaltningen og projektudvikler. Selvom borgerne ikke alle har samme holdninger til selve projektet, er der bred enighed om, at dialogen har været konstruktiv og respektfuld. *"Vi har måske nok været uenige, men der har været mulighed for at snakke om det"* som en borger udtrykker det. Det gør sig gældende for dialogen aktionsgruppemedlemmerne imellem, imellem borgere og forvaltning, og nogle nævner – dog i mindre grad – at projektudviklere også har været dygtige til at lytte og har været respektfulde i deres omgangstone. Borgerne fremhæver særligt to faktorer, som de mener ligger til grund for den gode dialog:

Den ene er, at den gode dialog hænger sammen med forvaltningens evner til at facilitere møderne. Flere fremhæver i den forbindelse, at der er blevet skabt et trygt rum, hvor alle holdninger har været velkomne. Der *"har været plads til forskellige standpunkter"*, som en formulerer det. Derudover fortæller borgerne også, at forvaltningen har sørget for at der har været sammenhæng mellem møderne. *"Kommunen har været gode til at samle op på, hvad der er blevet sagt fra møde til møde"* som en formulerer det. De, der har udtalt sig om dette mener, at netop dette skal tilskrives forvaltningens evner til facilitere møderne.

Den anden faktor, der skal fremhæves, er at det relationelle er centralt for en god dialog. Det kommer til udtryk ved, at aktionsgruppemedlemmerne har været glade for at kunne gå i dialog med de øvrige aktører i projektet. F.eks. siger en borger, at *"det var godt at møde udviklerne, og se dem i øjnene (...) de var til at gode lytte"*. Flere ytrer sig derfor også negativt om, at beslutningstagerne ikke har været til stede. Et andet aspekt vedrørende det relationelle er, at inddragelsen har været organiseret gennem aktionsgrupperne. Det vil blive uddybet i næste afsnit.

Forvaltningens evner til at facilitere møder, og at man har haft mulighed for at møde de øvrige aktører løbende, har altså været med til at skabe et demokratisk rum, hvor forskellige holdninger, bekymringer og spørgsmål er blevet taget seriøst.

I mindre omfang, men dog stadig værd at nævne, udtrykker nogle sig negativt omkring manglende kommunikation bredt ud i lokalområderne. Fordi borgerne har været organiseret i aktionsgrupper, er nogle mails, ifølge de interviewede borgere, ikke blevet sendt rundt til alle, men blot til nogle få fra aktionsgrupperne. Borgerne ønsker sig, at Haderslev Kommune havde taget ansvar for at sende relevante informationer og materialer til alle berørte borgere. En fortæller at *"mange har ikke fået e-mails – så har vi skullet formidle til resten af gruppen og andre. Så der er noget med kommunikationen, der kan forbedres."* På samme vis er der nogle borgere som mener, at ikke alle borgere har haft lige adgang i inddragelsesprocessen. F.eks. nævner en, at *"de siger, at de har involveret alle, men jeg kan hurtigt finde tre, der ikke har fået besked om processen."*

Så selvom borgerne generelt set har oplevet, at dialogen til møderne har været gode og er rigtig glade for faciliteringen, mener de, at kommunikationen, der er foregået mellem møderne, kunne have være håndteret bedre, og at kommunen ikke sikrede, at alle blev orienteret om projektet eller inviteret med til det indledende informationsmøder.

Fordele og ulemper ved aktionsgruppeorganisering

Som nævnt i foregående afsnit kobler aktionsgruppemedlemmerne *den gode dialog* med, at inddragelsen er organiseret gennem aktionsgrupper. Formuleret anderledes: de løbende møder med de samme aktører har været fundamentet for den gode dialog. En borger formulerer det for eksempel på denne måde: *"De løbende møder har været rigtig gode. Og det har været godt at arbejde i aktionsgrupper, da vi på den måde har kunnet møde hinanden over flere gange"*. Aktionsgrupperne fremhæver, at det har været positivt for processen at mødes i de samme grupper (med de samme medborgere og de samme fra administrationen), da det har gjort det muligt at forstå projektet og processerne bedre. Mange gav altså udtryk for, at de blev klogere som møderne skred frem. En borger siger det på denne måde: *"De første møder var lidt træge, men efterhånden kom vi mere i dybden."*

Flere ytrer også, at *"det var godt, at vi havde møder på tværs af arbejdsgrupperne"*. Borgerne mener, at de drog fordele af at kunne diskutere med de øvrige aktionsgrupper, da de kunne lade sig inspirere af hinanden og at de kunne lide at fornemme, hvilke holdninger der gjorde sig gældende hos de andre aktionsgrupper.

Ved evalueringsworkshoppen kom det frem, at de, der deltog i aktionsgrupperne, ikke havde mange forventninger til processen eller kendskab til projektet inden de tilmeldte sig aktionsgrupperne, men at de igennem deres deltagelse blev bevidste om deres roller og projektet som sådan. En borger formulerer de indledningsvist manglende forventninger til at være engageret og et herefter stigende engagement rigtig fint: *"Jeg vidste egentligt ikke, hvad jeg gik ind til, men jeg plejer altid at være med, når der sker noget, men som projektet er skredet frem, er der poppet flere og flere spørgsmål op."*

Mange fortæller, at deres deltagelse i aktionsgrupperne var med en følelse af pligt. *"Som borger skal man følge med i, hvad der sker i ens landsby"* som en formulerer det. Nogle var motiverede af at have muligheden for at kunne vise deres utilfredshed eller forsøge at gøre projektet så lille som muligt (få har været direkte modstander af projektet), mens de fleste deltog, fordi de plejer at være *"lokalområdernes talerør"*, som en forklarer det eller fordi de *"plejer at stille sig frem, når der sker noget"*, som en anden formulerer det. Det blev bekræftet ved en områdefornyelsesworkshop, hvor flere fra aktionsgruppen også var til stede.

Det kan udledes, at deltagerne ser mange fordele ved at være med i aktionsgrupperne. Selvom nogle er utilfredse med at føle et uretmæssigt ansvar for at informere lokalområdet – som nævnt tidligere omkring manglende mails – mener alle adspurgte, at ideen om at organisere sig i aktionsgrupper er god. Ingen har udtrykt sig negativt herom.

Det er værd at notere sig, at de adspurgte netop har været engageret i aktionsgrupperne. Det kan være, at de aktive i udgangspunktet synes godt om at organisere sig, og det at være engageret i det hele taget. Det kan tænkes, at der er andre borgere, som ikke har villet engagere sig netop fordi, de ikke mener at det er en god måde at inddrage på. Med andre ord kan det ikke udledes, at borgerne i Gabøl, Nustrup, Bevtøft og Skrydstrup generelt har syntes, at organiseringsformen er god. Det, der står klart er, at de, der har deltaget mener, at det er en god organiseringsform for inddragelse. Det står også klart, at den primære grund hertil er, at man kan komme mere i dybden med projektet, og bliver klogere undervejs.

Det at skulle engagere sig gennem aktionsgrupperne har dog også en ulempe ifølge dem, der har deltaget: det er endnu et projekt i rækken af andre, der kræver et engagement. Da de engagerede netop er borgere, der i forvejen er aktive i deres lokalområde, betyder det, at de allerede bruger meget tid og mange ressourcer på deres lokalsamfund. *"Endnu et projekt – folk bruger mange kræfter på det"*, som

en kort siger. En anden giver udtryk for, at der også er voksende forventninger til, at borgere skal engagere sig, og at projekterne vokser i kompleksitet uden at borgerne får tilført ekstra ressourcer: *"vi har brug for flere ressourcer og kompetencer for at kunne følge med. Vi skal kunne mere og mere."*

Indflydelsesgrad

I de to foregående afsnit står det klart, at borgerne sætter stor pris på at have muligheden for at kunne indgå i dialog med forvaltningen og projektudviklere. De er derfor også skuffede over ikke at have bedre adgang til politikerne ved diverse møder. Som en siger det: *"magthaverne er her ikke. Det er kommunens administration, og de har været gode, men vi har ikke haft adgang til politikerne."* En anden istemte og siger, at *"på borgermøderne var der ingen politikere, der stillede sig frem."*

Disse udtalelser kunne også analyseres i afsnittene om "den gode dialog". Grunden til at de er placeret her er, at de dækker over en bredere oplevelse af at have en lille grad af direkte indflydelse på projektet. Dette kom stærkt igennem på evalueringsworkshoppen, hvor aktionsgruppemedlemmerne blev præsenteret for en oversat udgave af Sherry Arnstein's (1969: 217) deltagelsesstige, og bedt om at placere deres oplevede deltagelsesgrad.

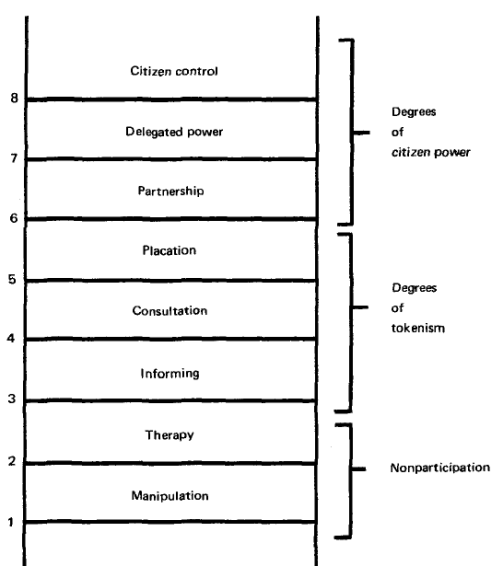

FIGURE 2 *Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation*

Her mente de fleste, at deltagelsen tog karakter af at være *informerende* eller *konsultativ* – altså en symbolsk deltagelse. Det kan umiddelbart virke kontrainuitivt, da flere fremhævede projektudviklernes evne til at lytte og inkorporere deres ideer i projektforslaget. Under workshoppen anerkendte borgerne forvaltningens og projektudviklernes vilje til at indarbejde stisystemer, hegn, skiltning og andre forslag fra borgerne, men samtidig har flere aktionsgruppemedlemmer haft lille eller ingen indflydelse på de grundlæggende beslutningerne om projektet, og derfor mener borgerne, at deltagelse har været konsultativ. I stedet oplever de deres inddragelse som en mulighed for at justere projektet og *"få noget ud af det"*, som en siger det. Desuden går følelsen af en informerende deltagelse også fint i tråd med borgenes oplevelse af at blive klogere på projektet i forløbet, som beskrevet i foregående afsnit.

Der er flere eksempler fra feltarbejdet, der sætter disse perspektiver i kontekst. Det mest konkrete kan ses fra feltnoten herunder. Det er fra et møde med aktionsgrupperne, forvaltningen og projektudviklerne på Haderslev Rådhus d. 17. juni, 2024, hvor en borger udfordrer graden af indflydelse på de grundlæggende beslutninger om projektet. Borgeren udtrykker utilfredshed og stiller sig uforstående overfor projektets størrelse:

Borger: *"hvad er minimum [antal hektar] for at I vil være med?"*

Udvikler: *"Det kan man ikke stille op på den måde: det her er projektet"*

Borger: *"men kan I gå ned på 30, 70, 200 hektar. I Kastvrå er det 37 hektar, mener jeg, og det er der jo stadig en økonomi i."*

Udvikler: *"Ja, det er der måske for dem i det projekt, men det her er vores forslag for dette projekt"*

Note: Borgeren rejser sig og udpeger på kortet hvor han synes det bør ligge – det er et langt mindre område. Men der bliver ikke fulgt op på det. Han sætter sig ned, og samtalen om det slutter der. (feltnote, 17. juni, 2024)

Pointen her er ikke at afgøre, hvem der har ret, feltnoten tydeliggør nærmere borgernes oplevelse af ikke at have indflydelse på de grundlæggende beslutninger. Det er også vigtigt at gøre klart, at borgerne ikke nødvendigvis skal have indflydelse på grundlæggende beslutninger om for eksempel projektets størrelse. Men der kan opstå problemer, hvis der er en diskrepans mellem hvad borgerne forventer de skal have indflydelse på, og hvad de rent faktisk har indflydelse på.

En anden vigtig pointe at fremhæve i den forbindelse er, at flere ved evalueringsworkshoppene gav udtryk for, at de ønsker, de har fået med i projektet, er *"peanuts i det store billede"*, som en formulerer det. Det blev sagt i kontekst af at flere havde en oplevelse af at kunne justere projektet med beplantning eller stisystemer, men en ærgrelse over ikke at have forsøgt at få mere ud af projektet. En anden siger at: *"10 millioner er jo fint, men det er jo hurtigt brugt, og vi skal leve med de solceller i 20-30 år"*. En tredje borger er enig: *"vi skulle have bedt om meget mere og set, hvad de havde sagt."* De 10 millioner refererer til et beløb, som projektudviklerne vil bidrage med til hvert lokalområde. Aktionsgruppemedlemmerne mener altså, at de ikke har været gode nok til at forhandle med projektudviklerne. Projektudviklerne har været gode til at indarbejde forslag og ønsker fra aktionsgrupperne, men borgerne mener selv, at de skulle have forlangt mere. Nogle fra aktionsgrupperne har følt, at de ikke har fået nok støtte fra kommunen i den forbindelse. En borger giver udtryk for dette efter et aktionsgruppemøde: *"vi-følelsen er der ikke. Kommunen støtter os ikke, og hjælper for eksempel ikke med at forhandle med projektudviklerne."*

Dette tolkes som havende en sammenhæng med pointen i aktionsgruppeorganiseringsdelen om, at mange borgere ikke havde de store forventninger eller forestillinger om det at deltage i aktionsgrupperne. Hvis borgernes muligheder for indflydelse og rolle i aktionsgrupperne var klarere fra starten, var det måske blevet oplevet og udført anderledes.

3.2. Kommunens perspektiv

Som nævnt i det metodiske afsnit, er kommunens perspektiv delte op i to. Den første behandler den data, der kom ud af evalueringsworkshoppen med politikerne i kommunalbestyrelsen, og den anden udfolder forvaltningens perspektiv på tilgangen til den tidlige forhåndsdialog.

Kommunalbestyrelsens perspektiv

Ved workshoppen stod det klart, at den tidlige forhåndsdialog har været vigtig for kommunalbestyrelsen i deres beslutningsproces. Det blev der givet udtryk på forskellig vis. En formulerede det på følgende måde: *"vi har haft mulighed for at lytte med, og det gør en mere tryk i at træffe den rigtige beslutning."* Forhåndsdialogen har altså givet beslutningstagerne information om, hvilke holdninger der er til projektet blandt dem, der skal bo nabo til solcellerne. Et andet medlem af kommunalbestyrelsen tilføjede, at: *"vi ved nu mere om, hvad vi vil, og hvor vi vil noget"* med referencer til alle tre projektområder: Kastvrå, Strandelhjørn og Skrydstrup. For de medlemmer af kommunalbestyrelsen, der deltog i evalueringen, har den tidligere forhåndsdialog altså givet vigtige informationer om borgernes holdninger, som de har brugt til at træffe beslutninger. Den generelle holdning til forhåndsdialogen kan derfor siges at være positiv også selvom *"det er tidskrævende"*, som en fortalte, inden vedkommende tilføjede *"men det er godt givet ud."*

Ved evalueringsworkshoppen blev der givet udtryk for en række andre grunde til at den tidlige forhåndsdialog har været god, for eksempel at det kan mindske modstanden mod VE: *"der kan være stor modstand nogle steder, og det er netop også derfor vi afprøver de her måder. Der er stor enighed politisk om, at vi skal afprøve nye måder."* Desuden istemmer flere medlemmer af kommunalbestyrelsen borgernes udtalelser om, at der har været en god dialog med projektudviklerne: *"der har været god dialog med projektudviklerne, og de er dygtige til at lytte til det politiske og vores mere lavpraktisk indspark også"*, som en sagde det.

To medlemmer af kommunalbestyrelsen fremhævede, at borgerne ikke er velforberejdede og derfor ikke får nok ud af projektet. En fra kommunalbestyrelsen nævnte for eksempel *"borgerne har ikke fået en forståelse af mulighederne for et ejerskab. De ved ikke, hvad de har af muligheder, her tænker jeg især på de økonomiske muligheder."* Et punkt som borgerne også selv nævnte i forbindelse med en følelse af ikke at have kompetencerne til at deltage i forhandlinger med projektudviklerne.

Perspektiver fra forvaltningen

Gennem interviews med især Lene Mathiesen, Thomas Tram Pedersen og Bitten Jensen samt samtaler med disse og andre fra forvaltningen før og efter de afholdte møder tegner der sig et billede, der understøtter borgernes oplevelse af en forvaltning, der lægger et stort arbejde i at facilitere inddragende demokratiske rum, der giver borgerne mulighed for at ytre sig. Lenes tilbagevendende: *"alle holdninger er velkomne"* sætning, der både blev sagt i begyndelsen og mod afslutningen af møderne med aktionsgrupperne, indrammer den inkluderende praksis godt. Denne tilgang blev uddybet ved et interview hvor hun nævner at *"det er afgørende, at det er en demokratisk proces"* fordi, som hun siger: *"hvis borgerne ikke er med fra starten, går det galt"*. Desuden fortæller hun, at idéen med at organisere

dette gennem aktionsgrupper er inspireret af *"andre steder i landet, hvor man har engageret borgerne gennem lokalråd."*

Den inkluderende praksis forekommer dog ikke ny i forbindelse med disse pilotprojekter, men virker tværtimod til at være en integreret del af forvaltningens gennemgående forsøg på at skabe og vedligeholde gode forbindelser til lokalsamfundene. Som Bitten fortæller i vores samtale: *"vi forsøger at holde alle møder ude i lokalsamfundene, så vi møder borgerne, hvor de bor"* og videre at *"det er vigtigt, at vi kommer ud hvor borgerne er, og forsøger at forstå dem."* Mine egne observationer og evalueringen af forhåndsdialogen med borgerne konfirmerer dette billede.

Den lyttende, åbne og inddragende praksis kom stærkest til udtryk ved sidste borgermøde i Bevtøft Hallen d. 3/9, hvor repræsentanter fra aktionsgrupperne fik mulighed for at lave korte oplæg om deres holdninger til, og perspektiver på, projektet. Her var der flere negative oplæg, som viser *"alle holdninger er velkomne"*-tilgangen udført i praksis. Flere fra forvaltningen gav efterfølgende udtryk for, at der *"skulle have været noget mere styring på oplæggene"*, som en formulerer det.

Afslutningsvis skal det nævnes, at både forvaltning og medlemmerne af kommunalbestyrelsen er bevidste om, at borgerne efterspørger ressourcer eller støtte i processerne (pointen fremhævet i afsnittet om fordele og ulemper ved aktionsgruppeorganisering). Men grundet det, der blev præsenteret som et *"neutralitetsprincip"*, er det vigtigt, at forvaltningens rådgivning ikke bliver værdiladet. Det har klare fordele, da det gør, at forvaltningen *"ikke bliver placeret som partner med projektudviklere"*, som Thomas forklarer det. Neutralitetsprincippet er et sundt forvaltningsprincip for at holde armslængde, og er muligvis et princip, som forvaltningen er juridisk forpligtet til at efterleve. Det kan dog samtidig være en barriere for at støtte lokalsamfundene. Som Thomas uddyber i relation til disse processer generelt (og altså ikke Solpark Skrydstrup konkret): *"lokale forhandler selv med projektudviklerne, vi må simpelthen ikke involvere os i det"* og videre, at de forvaltninger er bevidste om, at der *"er et lokalt ønske om rådgivning."*

3.3. Projektudviklernes perspektiv

Borgernes positive udtalelser om projektudviklernes lyttende tilgang og deres villighed til at inkorporere borgenes forslag falder fint i tråd med projektudviklernes fortælling om dem selv: *"vi er lydhøre, og vil gerne imødekomme ønskerne, om det så er bedre fiskeriforhold, stier eller hvad det kan være."* I forlængelse heraf, fortæller Torben Brand videre, at de sætter stor pris på, at der er engagerede borgere, der stiller krav og ytrer deres ønsker. Det gør det muligt at lave et projekt, som borgerne i sidste ende bliver glade for, og at *"processen ikke går skævt"*, som Torben formulerer det. Det samme gør sig gældende i relation til det kommunale lag. Her fortæller Torben videre i generelle termer at *"kommunen skal vide, hvad de vil fra starten – det er også meget lettere for os at arbejde med."* Med andre ord oplever projektudviklerne, at arbejdsgangene bliver lettere, når de kender til de forskellige lokale interesser og positioner. På den måde ved de, hvilke rammer der kan arbejdes indenfor.

I tilfælde hvor der ikke er aktive borgere kan det være svært at forme et projekt som passer til lokale ønsker, behov og holdninger. Som Torben uddyber: *"vi håber jo altid, at der kommer mange og fortæller os, hvad de synes og vil, så vi har noget at udarbejde projektet efter. Det værste er, når man ikke hører noget fra borgerne, for så ved man ikke, hvor man står."* Fra projektudviklernes perspektiv er det derfor godt at komme i dialog med borgerne tidligt, inden negative historier og myter om projektet cirkulerer og/eller slår rod lokalt: *"jo tidligere vi er i gang med dialogen med borgere og naboer jo bedre"* som Klaus formulerer det. Torben og Klaus er af den grund enige om at: *"ideen med aktionsgrupperne er rigtig god"*, som Torben Brand udtrykte det, og understreger, at det lokale engagement, efter deres opfattelse, var til stede i Solpark Skrydstrup-projektet.

De fortæller også, at deres position som lokale, navnlig Klaus Staugaard, der bor nær projektområdet, kan have en betydning for relationen til borgerne. *"Vi er jo lokale folk, så vi kender stemningen,"* som Klaus siger. Der kan altså være en fordel i at forstå konteksten. Men måske vigtigere, som Klaus videre fortæller: *"vi bor i området og skal møde folk igen, så det stiller også os anderledes, end hvis det var nogle udefra."* Han mener altså, at de som lokale har en større grad af ansvarlighed end andre ville have, da de skal stå ansigt til ansigt eller leve som naboer til dem, der involveres i projektet.

Projektudviklerne har altså været meget tilfredse med forløbet, dog med undtagelse af det sidste, førømtalte borgermøde i Bevtøft Hallen, hvor *"oplæggene fra de 3 repræsentanter fra lokalområderne, blev for negativt. Der skulle have været en, der kunne have styret debatten – en slags toastmaster. For snakker de her repræsentanter på egne eller byens vegne? Så der kunne også have været en bedre styring af, hvem der holder oplæggene."* For Torben og Klaus er udfordringen med repræsentativitet ikke noget, der kobler sig til negative kommentarer udelukkende, men kan også have omvendt fortegn. For som Torben siger: *"de, der bor i Skrydstrup by for eksempel, kan ikke nødvendigvis være repræsentant for dem, der har udkig over projektområdet."* Ifølge Torben og Klaus skal man altså passe på med at se både positive og negative holdninger som repræsentative for et lokalområde blot fordi, de ytres af en "lokal".

3.4. Et analytisk perspektiv

Et projekt med ”uforhandlede interesser”

I det følgende præsenteres en observation, der muligvis kun er synlig for en, der står som beskuer af processen udefra. Den peger på, at de involverede aktører i forhåndsdialogen har forskellige interesser, som ikke er blevet italesat, og som derfor ikke forener sig i et fælles mål for projektet. Forhåndsdialogen har, kort sagt, udspillet sig med det, der kan betegnes som underlæggende ”uforhandlede interesser” blandt aktørerne.

Ved evalueringsworkshoppen og aktionsgruppemøderne kom de ”uforhandlede interesser” til udtryk ved, at nogle borgere var usikre på, hvordan Solpark Skrydstrup passer ind i Haderslev Kommunes overordnede strategi: *”Haderslevs strategi er 250 hektar, med det her projekt er det mål opnået, og vi er ikke blevet hørt i, at det er blevet så meget større”* som en siger det efter evalueringsworkshoppen og fulgte op med: *”når man ikke kender målet, så ved man ikke hvad det er man vil politisk. Så hvis det er besluttet på forhånd, så gider jeg ikke bruge tid på at engagere mig.”* Borgeren har på den ene side nogle forestillinger om de politiske interesser og på den anden side nogle personlige interesser i, at projektet bliver mindre end det foreslåede. Det er vigtigt at notere sig, at pågældende borger ikke er afvisende overfor vedvarende energi, heller ikke i vedkommendes baghave.

I mine bestræbelser på at indfange begrebet *merværdi* kom de ”uforhandlede interesser” også til udtryk. Nogle politikere i kommunen ser gerne en erhvervsudvikling og argumenterer derfor for et power-2-x-anlæg, som potentielt kan hjælpe i den retning. Andre i kommunen ser gerne et så stort anlæg som muligt, uden at det skaber lokal modstand for derved at opnå kommunens klimamål. Der er flere i forvaltningen, som ser en masse udviklingspotentiale for eksempel gennem finansiering af cykelstier og vandrestier, med energirenovering, del-finansiering gennem grønpulje til større projekter og meget mere. Projektudviklerne har en interesse i at få så god en forretning ud af det som muligt og gøre flest muligt tilfredse i den proces, eller i hvert fald at ingen bliver så utilfredse, at det sætter projektet i fare. Borgerne er heller ikke en ens masse: de, der ikke er direkte berørte af anlægget, er optaget af den grønne pulje og den ekstra pulje penge, som kan komme lokalsamfundene til gode. De, der er mere direkte berørte, er bekymrede for deres udsigt, støjniveauet og kompensationsmuligheder. Landmanden vil gerne beholde så meget (ifølge ham: god) jord at dyrke afgrøder på som muligt. Lystfiskeren vil gerne have oprenset de små vandløb, så der bliver bedre yngelvilkår, og som derved kan give bedre betingelser for fiskeriet i den nærliggende å. De, der dyrker friluftslivet gennem ridning, cykling, gåture gennem landskabet, vil gerne have flere stisystemer. Skovejeren er bekymret for dyrelivet, og ser gerne en hel anden udvikling med mere skovrejsning. Hver af disse interesser er ikke forkerte i sig selv, men når de forbliver ”uforhandlede”, kan aktørerne ofte stå hårdt på deres egne interesser, i stedet for at arbejde i en fælles retning.

I værste fald kan det skabe splid. I Solpark Skrydstrup-projektet kommer denne problematik ikke til udtryk som en splid i nævneværdig grad, muligvis fordi det er et tyndtbefolket område, hvilket kan betyde, at der ikke er lige så mange modstridende interesser på spil, og med overvejende sandsynlighed også fordi forvaltningen har været dygtige til at facilitere ”den gode dialog” med de øvrige aktører.

Det er vigtigt at gøre klart, at formålet med forhåndsdialogen ikke har været at identificere eller forhandle interesser. I stedet, som det blev præsenteret ved det indledende borgermøde i Bevtøft Hallen, er formålet med den tidlige forhåndsdialog at:

Center for Landdistriktsforskning

- *"Undersøge bekymringer og muligheder ved projektet inden en politisk beslutning om at gå videre med projektet"*
- *Undersøge behov og muligheder for tilpasninger af projektområdet*
- *Undersøge mulighederne for at give værdi til lokalsamfundet"* (Feltnote 7. marts, 2024)

Pointen er her, at når forhåndsdialogen sker med "uforhandlede interesser" blandt de involverede aktører, vil det være svært at finde frem til fælles perspektiver. Det vil også være svært at skabe relationer, der retter sig mod at skabe værdier, som går på tværs af de interesser.

4. Konklusioner

4.1. Konklusioner og anbefalinger

På baggrund af den kvalitative evaluering af forhåndsdialogen om Solpark Skrydstrup fremhæves tre hovedkonklusioner, som relaterer tilbage til evalueringens tre fokusområder: kommunikationen på møderne og mødefaciliteringen; aktionsgruppeorganiseringen og borgernes indflydelsesgrad. De konklusioner vil blive fulgt op med en række anbefalinger.

Dialogen

→ **Konklusion 1: faciliteringen af forhåndsdialogen har været god, og kommunikationen til møderne er oplevet positivt både for borgere, kommunalbestyrelse og projektudviklere.**

Aktionsgruppedeltagerne har haft positive oplevelser med at deltage i møderne. Der er blevet skabt en demokratisk platform, hvor alle holdninger har været velkomne, og hvor der har været en lyttende og respektfuld tilgang fra forvaltningens side. Alle aktører deler denne opfattelse. Det fremhæves blandt dem, som deltog i aktionsgrupperne, at forvaltningen har været gode til at samle op på, hvad der er blevet sagt på møderne. Flere fremhævede også, at dialogen på tværs af de øvrige aktionsgrupper var gavnlig for at finde ud af, hvordan de selv stod. Forvaltningens eksisterende gode forbindelser til lokalsamfundene, og generelle inkluderende tilgang, har med stor sandsynlighed været en medhjælpende faktor i den tidlige forhåndsdialog.

Der var en konkret situation ved det sidste informationsmøde, hvor repræsentanter fra aktionsgrupperne fik mulighed for at ytre holdninger til processen og projektet som sådan. Iblundt oplæggene blev negative holdninger ventileret. Projektudvikler, nogle politikere og ansatte ved forvaltningen har givet udtryk for en skepsis omkring hvorvidt denne form var hensigtsmæssig. Det gjorde de med argumentet om ikke at ville facilitere et rum, hvor utilfredshed kan cirkuleres og accelereres. Fra mit perspektiv er det forbundet med en risiko at lukke ned for disse holdninger, og kan potentielt have en mere skadelig effekt. Det handler ikke om at undgå de negative ytringer, men nærmere om, hvordan man håndterer dem (Haggett 2010). Og den håndtering er en af de absolut stærkeste dele ved processen. Det fremhæver aktionsgruppemedlemmerne også i deres evaluering.

Der er dog to negative aspekter, der bør fremhæves. Den ene er, at flere oplevede, at der ikke blev kommunikeret ud til alle i lokalsamfundene, samt at de gerne så, at det var kommunen og ikke aktionsgrupper, der tager ansvaret for at distribuere den relevante information fra møderne ud i lokalsamfundene. Den anden er, at borgerne efterspørger, at beslutningstagerne stiller sig til rådighed ved aktionsgruppemøderne. Det hænger sammen med deres følelse af ikke at have direkte adgang til beslutningstagningen, som er del af 3. konklusion.

Aktionsgruppeorganiseringen

→ **Konklusion 2:** aktionsgruppeorganiseringen har været en stor succes. Det er dog vigtigt at holde sig for øje, at det er borgere, der i forvejen påtager sig et stort ansvar for lokaludvikling, og at de efterspørger flere ressourcer til at påtage sig disse opgaver. Borgerne føler sig ikke velforberedte, men er blevet bevidste om deres roller og om projektet i forløbet.

Den gode dialog skal i høj grad tilskrives, at inddragelse er sket gennem aktionsgrupperne. Den tilgang følger også *best practice* på borgerinddragelse, som beskrevet i forskningslitteraturen (for eksempel Quiroz-Aitking m.fl. 2016; Strober m.fl. 2021). Her står det klart, at inddragelsesprocesser i VE-projekter har de bedste forudsætninger for at blive succesfulde i de tilfælde, hvor der er et tidligt og vedvarende samarbejde med lokale borgere gennem kontaktpersoner eller arbejdsgrupper, og hvor der er en åbenhed for, at borgerne kan have en påvirkning på projektet. Forhåndsdialogen ved Solpark Skrydstrup har netop fulgt denne tilgang. Alle, der deltog i aktionsgrupperne, har også udtrykt sig positivt om aktionsgrupperne, det samme har projektudviklerne og medlemmerne af kommunalbestyrelsen. Så en overordnet konklusion er, at organiseret inddragelse gennem aktionsgrupper har været succesfuldt.

Ideen med aktionsgrupper – eller andre former for lokal repræsentation – er grundlæggende at give borgerne mulighed for at være repræsenteret i planlægningsprocessen (Tortzen og Agger 2023). Her kan det tilføjes, at borgerne også er blevet informeret om projektet gennem aktionsgruppemøderne. Mange gav nemlig udtryk for ikke at vide meget om projektet eller deres egne roller inden de deltog i de første aktionsgruppemøder. De fortæller videre, at de er blevet klogere på, hvad de vil og på projektet som sådan gennem forløbet.

En af udfordringerne har dog været, at medlemmerne af aktionsgrupperne ikke har følt sig forberedte, og at de mener, at det er ressourcekrævende at deltage. Fordi de, der deltog i aktionsgrupperne, i forvejen er aktive i deres lokalsamfund, skal man reflektere over balancen mellem fordelene ved på den ene side at have en række møder, som er gavnlige for at komme dybere i samtalerne og give borgerne repræsentation i projektet, og på den anden side, at det at deltage er blot én blandt mange andre aktiviteter, som disse samme borgere varetager i deres lokalsamfund. Dertil skal lægges, at de ikke har meget kendskab til denne type projekter, hvilket tilføjer til arbejdsbyrden.

Et andet element, der stod frem fra evalueringen, og som er vigtig at reflektere over, er, hvem disse aktionsgruppemedlemmer kan repræsentere? De, der har meldt sig til aktionsgrupperne, er som sagt allerede aktive borgere, men kan det betyde, at der er andre stemmer, som ikke bliver hørt? Et spørgsmål, som også projektudviklerne fremhævede. Om repræsentativitet er sikret i Solpark Skrydstrup, ligger uden for denne evaluering.

Deltagelse og indflydelsesgrad

→ **Konklusion 3: Borgene har ikke følt sig forberedte på hvilken type indflydelse, de har kunnet gøre gældende, og har ikke følt sig godt rustet til at indgå i forhandlinger med projektudviklerne. Borgerne har haft en oplevelse af at kunne justere på et allerede defineret projekt, og at de ikke har haft indflydelse på de grundlæggende beslutninger. Projektudviklerne har været gode til at arbejde borgernes forslag ind i projektet.**

Aktionsgruppemedlemmerne har været usikre på hvilke indflydelse, de har haft i projektet. De har haft en generel oplevelse af, at projektudviklerne og forvaltningen har været lydhøre og har inkorporeret deres ønsker, men borgerne har ikke været bevidste om hvilke typer krav, de kunne stille, og hvad de overordnede rammer for deres indflydelse har været. I evalueringen har de kategoriseret deres indflydelse som "symbolsk", da de ikke mener at have indflydelse på de grundlæggende beslutninger om projektet, men nærmere er blevet informeret og har haft muligheder for at justere på et allerede defineret projekt. Det er vigtigt at holde sig for øje, at det ikke er et spørgsmål om at have indflydelse eller ikke indflydelse, men om grader af indflydelse, og i den forbindelse at borgerne er bevidste om, hvilken grad af indflydelse de har.

Ovenstående har en sammenhængende med deres udtalelser om ikke at være bevidste om, hvad de gik ind til, inden de meldte sig til aktionsgrupperne, men at de nærmere gjorde det, fordi de føler et ansvar som værende "de aktive" i deres lokalsamfund. Derudover føler de, at de mangler ressourcer til at indgå i disse processer og mere konkret at indgå i forhandlinger med projektudviklerne. Disse pointer om manglende ressourcer blev også nævnt af kommunen. Aktionsgrupperne har altså ikke været velforberedte, og flere nævner også en ærgrelse over, ikke at stille flere betingelser i forhandlingerne med projektudviklerne. "Neutralitetsprincippet" kan betyde, at forvaltningen har klare begrænsninger for, hvordan de kan støtte borgerne i disse forhandlinger. Mine observationer om de "uforhandlede interesser" peger ligeledes på, at de forskellige interesser ikke er blevet kortlagt systematisk, og at der ikke har været en grundlæggende forhandling om disse interesser, hvilket kunne give en større grad af fælles retning for projektet.

Selvom forvaltningen gjorde klart ved første møde, hvad formålet med forhåndsdialogen har været, har denne usikkerhed alligevel været til stede. Og det er vigtigt, at kommunen selv er klar over, hvorfor der inddrages. For man kan stille spørgsmål ved, om det er muligt at inddrage for både: a) at undersøge hvad borgerne synes om projektet, så politikerne har et bedre beslutningsgrundlag; b) at undersøge mulighederne for at tilpasse projektet og c) at undersøge mulighederne for, hvordan projektet kan give værdier, der er meningsfulde for lokalsamfundene, som det stod beskrevet ved første informationsmøde. Kan man både undersøge, om folk kan lide et projekt samtidig med at de skal forme det?

4.2. anbefalinger

På baggrund af evalueringsresultaterne præsenteres fire overordnede anbefalinger herunder. Det skal forstås som et idékatalog til hvad, man kan gøre og altså ikke som en manual.

→ **Fortsætte den gode dialog og aktionsgruppeorganiseringen med justeringer**

Udover at det kan anbefales at fortsætte denne tidlige inddragelsesform, gentage forvaltningens dygtige håndtering og facilitering i mødesituationerne samt finde projektudviklere, der har forståelse for vigtigheden i det respektfulde og tætte samarbejde med lokalsamfund, er der nogle konkrete tiltag, der kunne forbedre processen:

- Kommunen tager større ansvar for at kommunikere relevant information til borgerne.
- Kommunen sikrer sig at få inviteret alle med til møderne.
- Deltagelse af beslutningstagere ved en eller flere aktionsgruppemøder.
- Større refleksion om hvem, der repræsenterer lokalsamfundene: hvem bliver hørt og ikke hørt? Kan man for eksempel sørge for at aktionsgrupperne afholder møder med øvrige borgere fra deres lokalområder, eventuelt uden forvaltningen deltager?

→ **Tydelighed om inddragelse og indflydelse**

Der er et potentiale for at kommunikere tydeligere om, hvad borgernes rolle i aktionsgrupperne er, og hvilken form for indflydelse, de kan gøre gældende. I den sammenhæng er det vigtigt, at kommunen internt er bevidst om, og reflekterer over, hvorfor der inddrages. Som det konkluderes, har formålsbeskrivelsen for inddragelsen været bred, og man kan stille spørgsmål ved, om det er muligt at nå alle de mål i samme inddragelsesproces. Tortzen og Agger (2023: 70) fremstiller tre typer argumenter for at inddrage, som eventuelt kan anvendes til at være bevidst om, hvorfor der inddrages, og som kan bruges til at reflektere over dette:

- **Instrumentelle argumenter:** Borgerne inddrages for at øge projektets legitimitet og dermed sandsynlighed for, at det kan gennemføres
- **Substantielle argumenter:** Borgerne inddrages, fordi de er eksperter i lokale forhold og kan bringe værdifuld viden ind i planprocessen
- **Normative argumenter:** Borgerne inddrages, fordi de har ret til indflydelse på beslutninger, der påvirker dem.

→ **Støtte og ressource til lokalsamfundene**

Det står klart, at politikere, forvaltning og borgerne selv er bevidst om, at VE-projekter er af en anden karakter end andre udviklingsprojekter, som lokalråd og lokale aktionsgrupper normalt engagerer sig i. Der er derfor et behov for at forberede og støtte borgerne med ressourcer, så de bedre kan indgå i disse typer projekter. Det kan man forestille sig på forskellig vis:

- En løsning er at informere borgerne i Haderslev Kommune bredt om, at disse processer er i gang, og at flere vil komme i fremtiden. Det kan igangsætte diskussioner lokalt og forberede borgerne.
- En anden løsning kunne være en tydeligere kommunikation af, hvad borgernes muligheder er: f.eks. om medejerskabsmodeller; energirenovering eller andre idéer, der kommer fra kommunen. Det kunne for eksempel ske ved et fælles opstartsmøde for aktionsgrupperne. Det kan være, at neutralitetsprincippet står i vejen for den model.
- En tredje løsning kunne være at lade sig inspirere af VE-facilitatorordningen fra Ringkjøbing-Skjern, hvor lokalt organiserede foreninger kan søge tilskud til en såkaldt VE-facilitator. VE-facilitatoren er en ekstern aktør, som skal forsøge at understøtte en ligeværdig dialog mellem interessenterne (se <https://sologvind.rksk.dk/er-du-nabo/ve-facilitering>).

→ En endnu tidligere dialog

I forlængelse af foregående anbefaling kan borgerne engageres på et endnu tidligere stadie. end det har gjort sig gældende i Solpark Skrydstrup. Formålet er at give borgene større indflydelse på de grundlæggende beslutninger om et eventuelt VE-projekt, og derved tilføre ressourcer til lokalsamfundene. Det kan for eksempel ske på en af følgende to måder eller gennem en kombination af begge:

- *Lokalt decentraliserede workshops* med oplæg fra en ekstern aktør om muligheder for lokaludvikling gennem VE; medejerskabsmodeller, forhandlingsteknikker og diskussioner mellem borgerne om idéer til, hvordan VE kan bidrage til udvikling i lokalområderne. Det vil kræve ressourcer at facilitere sådanne workshops, og at det sker inden, der er et konkret projekt på bordet. Det kunne eventuelt sammentænkes med lokaludviklingsplaner eller områdefornyelsesworkshops.
- *Interesseforhandling*: funderet i værktøjer som "*connective negotiation*" (se <https://www.c2ccc.eu/siteassets/c2ccc/kalender/undervisningsmateriale-juni-2022-final.pdf>), kan en række workshops organiseres, hvor lokale interessenter interesser identificeres i forbindelse med etablering af et VE-anlæg. Fokus i disse metoder er at udvikle løsninger sammen og derved skabe en fælles retning. Ved at spørge ind til interessenternes interesser, og herefter få dem tydeliggjort for alle, f.eks. via landskabskort og interesse-mapping, forsøger man at skabe fokus på kreative løsningsmuligheder, der kan skabe værdi på tværs af interesser. Dette kan også gøres med projektudviklere, inden der er et konkret projekt.

5. Referencer

- Andersen, O. G. (2003) *Flyvepladsen på Skrydstrupmark*, Haderslev: Winds Bogtrykkeri A/S.
- Arnstein, S. (1969) "A ladder of citizen participation", *American Institute of Planners*, 35: 216-224.
- Dahler-Larsen, P. (2013) "Participatorisk evaluering" i Dahler-Larsen: *Evaluering af projekter: og andre ting, som ikke er ting*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 175-196.
- Flyvbjerg, B. (2006) "Five misunderstandings about case-study research", *Qualitative Inquiry*, 12(2): 219-245.
- Haderslev Kommune (u.å.) "Haderslev Kommune: Klimaplan 2022-2050", Haderslev Kommune, tilgængelig via: <https://www.haderslev.dk/udvikling/udvikling-og-projekter/vi-udvikler-naturen-og-klimaet/klimaplan-2022-2050>.
- Haggett, C. (2010) "'Planning and persuasion': public engagement in renewable energy decision-making" i Devine-Wright, P. (red.): *Renewable energy and the public: from NIMBY to participation*, London og Washington: Routledge, s. 15-27.
- Jacobsen B.; Tanggaard, L. & Brinkmann, S. (2020) "Fænomenologi" i Brinkmann, S. & Tanggaard, L.: *Kvalitative metoder: en grundbog*, Hans Reitzels Forlag, 3. udgave, s. 281-308.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015) "Interview: Det kvalitative forskningsinterview som håndværk", *København: Hans Reitzels Forlag*.
- P2.nl (2020) *Kort om teori i forhandlingsmetoden connective negotiation*, fordansket version, tilgængelig via: <https://www.c2ccc.eu/siteassets/c2ccc/kalender/undervisningsmateriale-juni-2022-final.pdf>.
- Quiroz-Aitkin, M.; Haggett, C og Rudolph, D. (2016) "Practices and rationales of community engagement with wind farms: awareness raising, consultation, empowerment, *Planning Theory and Practice*, 17(4): 557-576.
- Strober, D.; Suškevičs, M.; Eiter, S.; Müller, S.; Martinát, S. og Buchecker, M. (2021) "What is the quality of participatory renewable energy planning in Europe? A comparative analysis of innovative practices in 25 projects, *Energy Research and Social Science*, 17(5): 101804-101817.
- Tolich, M. (2004) "Internal confidentiality: when confidentiality assurances fail relational informants", *Qualitative Sociology*, 27 (1): 101-106.
- Tortzen, A. og Agger, A. (2023) *Klima, demokrati og samskabelse: kommunen som katalysator for klimaengagement*, København: Akademisk Forlag.